

นิพนธ์ต้นฉบับ

Original Article

ผลของกระบวนการประชุมปฏิบัติการที่มีต่อ
การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สารกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร
อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

Effect of Workshop Intervention on Behavioral Changes in
Using Pesticide Among Farmers in Rong Kwang District,
Phrae Province

นิรชรา การ์สิรพร พย.บ, ศษ.ม (การส่งเสริมสุขภาพ)
โครงการวิจัยเพื่อการผสมผสานงานควบคุมป้องกันโรค
ติดต่อและโรคไม่ติดต่อในระดับจังหวัด
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

Nirachara Gareesan B.N., M.Ed. (Health
Promotion)
Model Development and Strengthening of
Programmes for the Prevention of Commu-
nicable and Noncommunicable Diseases

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของกระบวนการประชุมปฏิบัติการที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สารกำจัดศัตรูพืชที่ไม่พึ่งประสงค์ของเกษตรกร และเสนอแนะแนวทางการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่พึ่งประสงค์ของเกษตรกร การดำเนินการวิจัยมี 3 ขั้นตอน คือ 1. ขั้นเตรียมความพร้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลง 2. ขั้นดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลง 3. ขั้นนำประสบการณ์ไปใช้

ผลจากการทดลองใช้กระบวนการประชุมปฏิบัติการ พบว่า

1. การประชุมปฏิบัติการซึ่งเน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิด การปฏิบัติ และการตัดสินใจร่วมกันของผู้เข้าประชุม โดยมีวิทยากรเป็นที่ปรึกษา เป็นกระบวนการที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่พึ่งประสงค์ได้ในระดับที่ดีมาก
2. แนวทางการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่พึ่งประสงค์ใดๆ ควรใช้รูปแบบการประชุมปฏิบัติการหรือรูปแบบอื่นๆที่เน้นการมีส่วนร่วม และการแลกเปลี่ยน ของกลุ่มเป้าหมายนั้นๆ
3. ควรมีการจัดตั้ง หรือใช้องค์กรหรือกลุ่ม เป็นพลังในการส่งเสริมและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสมาชิก

ABSTRACT

The objectives of this research were to study the effects of workshops in changing the behavior of farmers with regard to their use of pesticide and to develop guidelines for changing behavior of farmers. The research methodology was conducted in 3 phases: phase 1 - getting ready to change, phase 2 - making the change and phase 3 - transferring changes back-home.

The results of the workshop were:

1. In the workshop the participants were encouraged to share ideas, explain practices and make decisions together, by facilitators who gave advice when consulted. By this process the participants changed their behavior considerably.

2. Guidelines for changing people's behavior should include a workshop-type procedure or any other procedure which encourages target groups to participate and share ideas.

3. The process of changing people's behavior should involve organizing people into groups or organizations as this can be effective in empowering and encouraging them to change.

บทนำ

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ดำเนินการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย โดยการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาใช้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ผลของการนำแผนพัฒนามาใช้ทำให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้าไปมากทั้งด้านอุตสาหกรรมและด้านเกษตรกรรม ในด้านเกษตรกรรมได้มีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆมาใช้ในการผลิตเพื่อสนองตอบต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การนำเทคโนโลยีใหม่ๆมาใช้ได้ส่งผลกระทบต่อหลายด้าน และเกิดระบบที่ผูกพันโยงใยกันทำให้มีผลกระทบต่อ กันเป็นทอดๆแบบโดมิโน หรือเกิดสภาวะวิกฤติจากความเชื่อมโยง (Self-organized criticality)⁽¹⁾ โดยเฉพาะผลกระทบต่อการใช้สารกำจัดศัตรูพืช ดังจะเห็นได้จากสถิติของผู้ได้รับอันตรายจากสารกำจัดศัตรูพืชในปี 2521 ที่เข้ารับการรักษาจากโรงพยาบาลของรัฐเป็นจำนวน 950 คน และในปี 2531 มีผู้เข้ารับการรักษาเพิ่มขึ้นถึง 4,633 คน หรือประมาณเกือบ 5 เท่าตัว และในจำนวนนี้เป็นเกษตรกรถึงร้อยละ 78⁽²⁾

กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

ได้ติดตามตรวจสอบปริมาณสารตกค้างเหล่านี้ในผักและผลไม้ระหว่างปี พ.ศ.2531 - 2533 พบว่าผัก 864 ตัวอย่าง มีการตกค้างของสารเกินกำหนดร้อยละ 5 ผลไม้ที่รับประทานทั้งเปลือก 121 ตัวอย่าง มีการตกค้างของสารเกินกำหนดร้อยละ 13 และผลไม้ที่ต้องปอกเปลือกรับประทานจำนวน 198 ตัวอย่าง มีการตกค้างของสารเกินกำหนดร้อยละ 6 นอกจากการติดตามการตกค้างในอาหารสดตามสถานที่จำหน่ายในท้องตลาดแล้ว กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ยังได้นำอาหารสดตามสถิติที่รับประทานโดยคนส่วนใหญ่ของประเทศรวมทั้ง 4 ภาค จำนวน 75 ชนิดมาหุงต้มโดยใช้อุปกรณ์และวิธีการเช่นเดียวกับการปรุงอาหารในบ้านเรือน แล้ววิเคราะห์คำนวณหาค่าปริมาณสารพิษแต่ละชนิดที่คนไทยได้รับจริงจากอาหารแต่ละร้านพบว่ามีการตกค้างของสารเหล่านี้ในอาหารด้วย โดยเฉพาะ ดีดีที เป็นสารที่พบตกค้างบ่อยที่สุด ถึงแม้จะเลิกนำมาใช้ทางการเกษตรตั้งแต่ พ.ศ. 2526 แล้วก็ตาม⁽³⁾ สารกำจัดศัตรูพืช นอกจากจะกำจัดศัตรูพืชที่ทำลายพืชแล้วยังทำลายศัตรูธรรมชาติของศัตรูพืชด้วย⁽⁴⁾ มีรายงานว่ายาฆ่าแมลงจำนวนมากทำให้แมลงสามารถต้านทานต่อฤทธิ์ของยาได้ ผลร้ายที่

เกิดขึ้นคือแมลงจะหวนกลับมาระบาดรุนแรงกว่าเดิม⁽⁵⁾ มีผู้เคยคำนวณไว้ว่า การใช้สารเหล่านี้เพื่อผลิตอาหารนั้นจะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น 3 เท่ากล่าวคือหากลงทุนไป 4 เท่าก็จะได้ผลผลิต 3 เท่า แต่ในขณะเดียวกันจะต้องใช้เงินไม่น้อยกว่า 1.5 ส่วนในการทำความสะดวกสิ่ง-แวดล้อมอันเนื่องมาจากการใช้สารเคมีและอาจจะเสียเงินเพิ่มขึ้นเพื่อแก้ไขอันตรายจากพิษของสาร⁽⁶⁾ ซึ่งก่อให้เกิดความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจตามมาได้

เกษตรกรในภาคเหนือตอนบนเป็นเกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังใช้สารเคมีอย่างแพร่หลายในการกำจัดแมลงที่ทำลายพืชเศรษฐกิจ จากการสำรวจหาข้อมูลเบื้องต้นพบว่าเกษตรกรบางคนมีพฤติกรรมการใช้สารกำจัดศัตรูพืชไม่ถูกต้อง ทั้งๆที่ได้รับการฝึกอบรมโดยการบรรยายเรื่องการใช้สารกำจัดศัตรูพืช ปีละประมาณ 1 ครั้ง ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าทำอะไรจึงจะทำให้พฤติกรรมการใช้สารกำจัดศัตรูพืชไม่ถูกต้อง เปลี่ยนเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้อง ความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดังกล่าว จำเป็นที่จะต้องศึกษาและพัฒนาวิธีการใหม่ๆ หรือนำวิธีการที่มีอยู่แล้วแต่ไม่ได้มีการศึกษาและพัฒนาอย่างจริงจังมาใช้ ผู้วิจัยจึงได้นำการฝึกอบรมรูปแบบหนึ่งที่เรียกว่าการประชุมปฏิบัติการมาทดลองใช้กับเกษตรกร

การประชุมปฏิบัติการตามแนวคิดและกระบวนการที่สมาคมการศึกษาผู้ใหญ่แห่งสหรัฐอเมริกาพัฒนาขึ้นนั้นมีหลักการและปรัชญาที่เน้นการริเริ่มและการเรียนรู้ที่มาจากผู้เข้าประชุมเองเป็นหลัก⁽⁷⁾ ผู้เข้าประชุมทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ทุกคนสามารถเข้ามีส่วนร่วมได้โดยมีวิทยากรเป็นที่ปรึกษา ผลของการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์อย่างมากในการพัฒนากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสุขภาพที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งมีอยู่

มากของประชาชนโดยเฉพาะในชนบท และจะเป็นรูปแบบสำหรับการวิจัยปฏิบัติการ รวมทั้งการพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสุขภาพที่ไม่พึงประสงค์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research & Development) ทำการศึกษาในเกษตรกรจำนวน 25 คน ในหมู่บ้านผาราง ตำบลทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นเขตที่มีการเพาะปลูกอย่างต่อเนื่อง และมีการใช้สารกำจัดศัตรูพืชอย่างแพร่หลายเป็นเวลานาน

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามกระบวนการของการประชุมปฏิบัติการที่สมาคมการศึกษาผู้ใหญ่แห่งสหรัฐอเมริกากำหนดไว้⁽⁷⁾ ซึ่งมีทั้งหมด 3 ขั้นตอนคือ

1. การเตรียมความพร้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การศึกษาชุมชน ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal)⁽⁸⁾ การจัดทำหลักสูตรการประชุมปฏิบัติการ การติดต่อประสานงานกับวิทยากร การเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวก และการกำหนดแนวทางการประเมินผล

2. ขั้นตอนดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลง มีการนำหลักสูตรการประชุมปฏิบัติการมาใช้กับกลุ่มเป้าหมาย

3. ขั้นนำประสบการณ์ไปใช้ มีการตรวจสอบการนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการประชุมปฏิบัติการไปใช้โดยมีการติดตามผล 3 วิธีคือ

- 3.1 การสังเกตด้วยตนเองและการใช้อาสาสมัครที่เลือกจากผู้เข้าประชุม เป็นผู้คอยสังเกตว่าพฤติกรรมเปลี่ยนจากเดิมหรือไม่ เพียงใด

3.2 การสัมภาษณ์ด้วยตนเองและการสัมภาษณ์จากอาสาสมัครที่เลือกจากผู้เข้าประชุม บางครั้งใช้วิธีถามต่อกัน (Snowball technique) เพื่อให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

3.3 การประชุมกลุ่มของผู้ใช้สารกำจัดศัตรูพืช

ในทุกขั้นตอนของทุกกิจกรรมที่ทำ ผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลจากการสังเกตเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น รวมถึงการสัมภาษณ์ แล้วจัดแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามขั้นตอนที่กล่าวมาเพื่อวิเคราะห์ผลของการประชุมปฏิบัติการในด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมพร้อมทั้งเหตุผล

ผลการวิจัย

จากการสอบถามถึงสาเหตุของการปฏิบัติไม่ถูกต้องในการใช้สารของเกษตรกรก่อนการประชุมปฏิบัติการ พบว่า สาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากความไม่รู้ ไม่เข้าใจในโทษของสารกำจัดศัตรูพืช และไม่ทราบวิธีประยุกต์ใช้ (ดูตารางที่ 1) อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนของการประชุมปฏิบัติการนั้นผู้วิจัยเน้นกระบวนการเป็นสำคัญ เพราะกระบวนการเป็นการให้การศึกษาโดยไม่รู้ตัว เช่น การใช้เทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเกษตรกรมานั่งแลกเปลี่ยน ถกเถียง ตรวจสอบข้อมูลจนเข้าใจแล้วจึงตอบ เป็นการให้การศึกษาในเรื่องการแก้ปัญหา ต่อไปเมื่อเกษตรกรมีปัญหา ก็จะมานั่งแลกเปลี่ยนหาทางออก ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่อไป

ภายหลังจากการประชุมปฏิบัติการประมาณ 30 วัน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสังเกตพฤติกรรมการใช้สารของเกษตรกร การสัมภาษณ์ด้วยตนเอง และสัมภาษณ์อาสาสมัคร รวมทั้งการใช้วิธีถามต่อกัน ซึ่งใช้เวลาในการติดตามผล 30 วัน พบว่า เกษตรกรสามารถนำหลักการไปประยุกต์ใช้ได้ (ตารางที่ 1) เช่น กรณี

ของเกษตรกรที่ไม่ใช้ผ้าคลุมหน้าเนื่องจากอากาศร้อนได้เปลี่ยนพฤติกรรมไปใช้ผ้าคลุมหน้าโดยใช้ผ้าชะมั่วที่เปียกหมาดๆคลุมหน้าแทน ส่วนในรายของเกษตรกรที่เลิกตีมน้ำขณะพ่นสารนั้น เนื่องจากทราบเหตุผลว่ามีละอองยาขนาดเล็กซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็นกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณที่พ่นสาร และสามารถตกลงไปน้ำที่ตีมน้ำได้ ทั้งๆที่เกษตรกรรายนี้เคยเข้ารับการฝึกอบรมมาก่อน แต่ทราบเพียงว่าห้ามตีมน้ำขณะพ่นสารและไม่ทราบเหตุผลว่าเพราะอะไร จึงไม่แน่ใจเกี่ยวกับโทษของการตีมน้ำขณะพ่นสาร ความสามารถในการประยุกต์ใช้ตลอดจนถึงความเข้าใจในโทษของสารนั้นล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการประชุมปฏิบัติการ โดยมีวิทยากรเป็นเพียงที่ปรึกษา

การติดตามผลการนำไปใช้อีกวิธีหนึ่งคือ การจัดประชุมกลุ่มผู้ใช้สารกำจัดศัตรูพืช เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน แก้ปัญหาร่วมกันโดยใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการประชุมปฏิบัติการมาใช้ การดำเนินการประชุมกลุ่มใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์ โดยในการประชุมกลุ่มแต่ละครั้งจะมีสมาชิกเกษตรกรประมาณ 5-6 คน มาร่วมประชุม ทั้งนี้แล้วแต่ความสะดวกของเกษตรกร ภายหลังจากการประชุมกลุ่ม 1 สัปดาห์ มีการติดตามผลโดยการสังเกต และการสัมภาษณ์ ใช้เวลาในการติดตามผล 3 สัปดาห์ ได้ผลดังแสดงในตารางที่ 1 เปรียบเทียบกับข้อมูลเดิมที่ได้จากการสอบถามและจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยดูการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า กระบวนการกลุ่มมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรเป็นอย่างมาก เนื่องจากการได้แสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนโดยอิสระนั้นเป็นวิธีการที่จะทำให้เกิดการเสนอแนวคิดได้หลายแง่มุมที่เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบพฤติกรรมการใช้สารกำจัดศัตรูพืช หลังจากกระบวนการประชุมปฏิบัติการ

การปฏิบัติ	ก่อนการประชุมปฏิบัติการ		หลังการประชุมปฏิบัติการ		หลังการประชุมกลุ่ม	
	ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ไม่ปฏิบัติ
ก่อนการพ่นสารกำจัดศัตรูพืช						
อ่านฉลากก่อนการใช้	22	-	22	-	22	-
ผสมตามคำแนะนำ	-	22	20	2	21	-
ใช้มือผสมสาร	-	22	-	22	-	22
ผสมสารห่างจากบริเวณที่พักอาศัย	15	7	22	-	22	-
ขณะพ่นสารกำจัดศัตรูพืช						
ยืนเหนือลม	22	-	22	-	22	-
พ่นในขณะฝนตก	2	20	-	22	-	22
พ่นในช่วงอากาศร้อนจัด เช่นเที่ยงวัน	22	-	2	20	-	22
สูบบุหรี่ รับประทานอาหารหรือดื่มน้ำ	1	21	-	22	-	22
ถ้าหัวฉีดอุดตัน ใช้มือเช็ดหรือใช้ปากเป่า	7	15	1	21	-	22
สวมเสื้อแขนยาว	22	-	22	-	22	-
สวมกางเกงขายาว	22	-	22	-	22	-
สวมรองเท้า	21	1	22	-	22	-
สวมหมวก	22	-	22	-	22	-
พันผ้ารอบคอ	22	-	22	-	22	-
สวมใส่หน้ากากหรือใช้ผ้าปิดบริเวณหน้า	17	5	22	-	22	-
สวมถุงมือ	2	20	3	19	22	-
หลังการพ่นสารกำจัดศัตรูพืช						
ล้างเครื่องพ่นสารลงในลำคลอง	12	10	-	22	-	22
อาบน้ำชำระร่างกาย	21	1	22	-	22	-
แยกเสื้อผ้าที่พ่นสารซักต่างหาก	22	-	22	-	22	-
การเก็บภาชนะบรรจุสาร						
เก็บใต้ถุนบ้าน	16	-	14	-	12	-
เก็บนอกบ้านและพันมือเด็ก	6	-	8	-	10	-
การทำลายภาชนะบรรจุสาร						
เผา	-	-	-	-	-	-
ฝัง	-	-	21	-	22	-
ทิ้งตามไร่นา	19	-	1	-	-	-
ขายให้พ่อค้า-แม่ค้า	3	-	-	-	-	-

เป็นการควบคุมกันเองเพื่อจะได้ช่วยกันดูแล แนะนำการใช้สารให้เป็นไปอย่างถูกต้อง และเป็นวิธีการที่กระตุ้นให้ชาวบ้านเรียนรู้ในกระบวนการพัฒนาด้วยตนเองได้

วิจารณ์

ปัญหาสุขภาพของมนุษย์ส่วนมากเกิดจากความล่าช้าทางวัฒนธรรม⁽⁹⁾ (Cultural lag) ความไม่รู้และการขาดความตระหนัก การแก้ปัญหาดังกล่าวจะต้องแก้ด้วยการศึกษา โดยทุกส่วนของสังคมจะต้องมีความรับผิดชอบในการให้การศึกษาดูแลให้ความรู้ผ่านสื่อทุกชนิด เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ในการวิจัยนี้ช่วงเตรียมความพร้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยได้ข้อมูลว่าเกษตรกรเคยได้รับการฝึกอบรมในเรื่องเกี่ยวกับการใช้สารกำจัดศัตรูพืช แต่เกษตรกรยังคงมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์อยู่สาเหตุเนื่องมาจากปัจจัยหลายด้าน เช่น การบรรยายและเนื้อหาไม่ตรงกับความต้องการทั้งหมด ทำให้เกษตรกรเกิดความเบื่อหน่าย การจัดในช่วงที่เกษตรกรไม่ว่าง ทำให้เข้ารับการอบรมไม่ครบและขาดเนื้อหาส่วนหนึ่งไป นอกจากนี้การฝึกอบรมไม่ได้เน้นการนำไปใช้แม้ว่าเกษตรกรจะได้รับความคิดใหม่ๆ แต่ไม่รู้ว่าจะนำไปใช้ได้อย่างไร ดังนั้นจะเห็นว่า การมุ่งให้ความรู้โดยไม่คำนึงถึงองค์ประกอบด้านอื่นนั้นไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้ จากการวิจัยครั้งนี้จะเห็นว่า การสร้างความตระหนักเพื่อชักจูงไปสู่พฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นจะต้องเน้นที่กระบวนการที่เป็นกันเอง โดยมีวิทยากรหรือนักวิจัย เป็นผู้คอยช่วยเหลือให้ข้อมูลและข้อคิดตามปรัชญาของการประชุมปฏิบัติการ⁽⁶⁾ และแนวคิดของการฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม⁽⁶⁾

จากกระบวนการ กิจกรรมที่ทดลองใช้และการ

ติดตามผล ทำให้ผู้วิจัยเชื่อว่าการให้ความรู้แต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ จะต้องเน้นการสร้างความตระหนักด้วย และการสร้างความตระหนักต้องอาศัยกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย ดังเช่น การวิจัยขององค์การอาสาสมัคร SEARCH (Society for Education Action and Research in Community Health)⁽¹⁰⁾ ที่ศึกษาเรื่องโรคที่เกิดจากความผิดปกติของเม็ดเลือดแดงที่มีรูปร่างคล้ายเสี้ยวพระจันทร์ (Sickle cell) ในอำเภอแกดเซอร์ดี (Gadchirdi) รัฐมหาราษทรา (Maharashtra) ประเทศ อินเดีย โดยมีโครงการด้านสาธารณสุข ระบาดวิทยาและงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับสุขภาพของสตรีและเด็ก ในปี 2531 โครงการนี้ได้ผ่านการรับรองจากรัฐบาล แต่ผลลัพธ์ก็คือมีความสนใจและกิจกรรมเกิดขึ้นน้อยมากในหมู่ประชาชน อาจเป็นเพราะว่า ประชาชน ไม่มีส่วนในการตัดสินใจเลือกปัญหาเพื่อวิจัย ต่อมาองค์กรนี้ได้มีโครงการวิจัยการต่อต้านการดื่มสุรารุ่นอีกในปี 2534 คุณลักษณะเด่นของโครงการนี้ ได้แก่ ไม่มีการวางแผนโครงการล่วงหน้า ประเด็นปัญหาไม่ได้ถูกเลือกจากที่นักวิจัยเพียงฝ่ายเดียว กระบวนการชี้ประเด็นปัญหาไม่ได้อิงด้านวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความสะเทือนใจอย่างรุนแรงเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นงานวิจัยที่ร่วมมือกันทำโดยคนกลุ่มใหญ่ คือ นักสังคมสงเคราะห์ กลุ่มผู้นำ ครูและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นกระบวนการที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ผลปรากฏว่าโครงการนี้ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนนั้นเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน มีหลายเงื่อนไขที่จะต้องพิจารณาประกอบด้วย หลังจากการประชุมปฏิบัติการได้มีการตั้งกลุ่มผู้ใช้สารป้องกันกำจัดศัตรูพืชเพื่อที่จะให้การช่วยเหลือ และเป็นฝ่ายที่จะประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆที่จะมีตามมา จากการ

ติดตามผล กลุ่มได้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่คาดเอาไว้ โดยการเสนอแนวคิดและมีการถกเถียงในการแก้ปัญหาาร่วมกัน แนวคิดการใช้กลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านในการแก้ไขปัญหา นายแพทย์ประเวศ วะสี⁽¹⁾ แสดงทัศนะว่า ปัญหาทั้งหลายของชนบทจะแก้ได้ถ้ามีการจัดตั้งหรือส่งเสริมองค์กรชุมชน ให้อำนาจในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง โดยมีการเชื่อมโยงจากองค์กรนอกไม่ว่าจะเป็นของรัฐ ธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรหรือกลุ่มก็จะสามารถแก้ปัญหาได้ ดังนั้นกระบวนการปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วม และมีกลุ่ม หรือองค์กรสนับสนุนการแก้ปัญหาจึงเป็นแนวคิดที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาพฤติกรรมสุขภาพในด้านต่างๆได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

1. การนำผลการทดลองไปใช้

1.1 การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จะเน้นความรู้ อย่างเดียวไม่พอ ต้องคำนึงถึงความตระหนักและการช่วยเหลือสนับสนุนระหว่างกันด้วย ดังการทดลองนี้ที่เน้นกระบวนการแลกเปลี่ยน การตั้งกลุ่มเพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

1.2 การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นเรื่องซับซ้อน ขึ้นกับภาวะจิตใจ (ความพร้อม ความสนใจ) ประโยชน์ที่ได้รับ เวลา เนื้อหาและการสนับสนุน เหล่านี้จะต้องนำไปพิจารณาจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมด้วย

1.3 การใช้กระบวนการฝึกอบรมที่มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ควรเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่ม โดยมีวิทยากรเป็นเพียงที่ปรึกษาให้ข้อมูลที่จำเป็น (Facilitator)

1.4 การนำกระบวนการประชุมปฏิบัติการไปใช้ จะต้องสัมพันธ์กับระบบแนวคิดด้านปรัชญา เพราะจะ

เป็นตัวกำกับไม่ให้ใช้กระบวนการที่ผิด

2. แนวทางในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา ซึ่งกลุ่มเป้าหมายและนักวิจัยต่างก็ได้ประโยชน์ในแนวคิดนี้ มีการวิจัยที่ทั้งสองฝ่ายจะได้ประโยชน์เช่นกัน แต่กระบวนการจะแตกต่างกันบ้าง คือกลุ่มเป้าหมายจะเป็นนักวิจัยและได้ผลงานด้วย การวิจัยนี้เรียกว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Action Research) ผู้ที่สนใจจะต้องทำความเข้าใจแนวคิดและกระบวนการเป็นอย่างดี การวิจัยอาจจะทำซ้ำ เพื่อเป็นการยืนยันในกระบวนการประชุมปฏิบัติการ หรืออาจทดลองใช้การฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม (Participatory training) ซึ่งมีแนวคิดคล้ายๆกัน แต่นักวิจัยจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการนี้ อย่างดีก่อน ข้อดีของการวิจัยนี้จะมีประโยชน์สำหรับผู้ปฏิบัติงานอยู่แล้ว โดยการเพิ่มกระบวนการ แนวคิดและทฤษฎีเข้าไป ก็จะสามารถทำวิจัยได้สะดวก

สรุป

ปัญหาต่างๆที่เกิดจากการใช้สารกำจัดศัตรูพืช มีสาเหตุโดยตรงจากพฤติกรรมของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ นักวิชาการและนักอนุรักษ์ได้เห็นอันตรายจากการใช้สารดังกล่าว จึงได้รณรงค์ให้ลดการใช้ และหาทางเลือกอื่นให้ ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ความพยายามเหล่านี้ ต้องใช้เวลานาน ตราบใดที่ความคิดในการผลิตเชื่อมโยงกับการส่งออกและการเพิ่มรายได้ การใช้สารเคมีต่างๆก็ยังคงมีความจำเป็นอยู่ ผู้วิจัยจึงได้นำกระบวนการประชุมปฏิบัติการมาทดลองใช้กับเกษตรกรโดยใช้เวลาในการดำเนินการทั้งหมด 11 เดือน ผลที่ได้จากการวิจัยพบว่ากระบวนการประชุมปฏิบัติการเป็นกระบวนการที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่

พึงประสงค์ได้ในระดับที่ดีมาก

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยความร่วมมือ และคำแนะนำจากหลายบุคคลหลายหน่วยงาน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ. ที่นี้ด้วยคือ ดร. เกษม นครเขตต์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงยุทธ เปลี่ยนผดุง อาจารย์ปรีชาวล สุกุมลันนท์ และผู้

ช่วยศาสตราจารย์โสภณ อรุณรัตน์ ที่ได้ช่วยแนะนำลำดับแนวความคิดและเป็นที่ปรึกษาในการทำวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่จากสำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัดแพร่ วิทยากรจากหน่วยป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ 6 และวิทยากรจากโรงพยาบาลรื่องขวาง จังหวัดแพร่ ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ ทำให้การดำเนินการสำเร็จลงได้

เอกสารอ้างอิง

1. ประเวศ วะสี. ศาสนากับสิ่งแวดล้อม. การประชุมทางวิชาการทั่วประเทศ ประจำปี 2536 เรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ณ โรงแรมเดอะพรอวิเดนซ์ เชียงใหม่, วันที่ 14-15 มกราคม 2536.
2. นิพนธ์ อุดมศิริโกศคัย. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมกับพฤติกรรมการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรที่ทำสวนผลไม้ จังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2533.
3. ดาราวรรณ เพียงธรรม. ผลกระทบของยาปราบศัตรูพืชที่มีต่อสุขภาพ. วารสารการอนามัยและสิ่งแวดล้อม. 2534;14:14-16.
4. ชนวน รัตนวราหะ. การพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน" การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable development) ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม. วราพร ศรีสุพรรณ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2534.
5. พาลาก สิงหเสนี. พืชของยาม้าแมลงต่อผู้ใช้และสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2531.
6. นวลศรี ทยาพัชร. ปัญหาสารพิษทางการเกษตรในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทดีไซร์จำกัด, 2533.
7. Adult Education Association of the U.S.A. Conduction workshop and institutes. Washington, D.C.: Adult Education Association of the U.S.A., 1956.
8. อุทัย หิรัญโต. หลักสังคมวิทยา. พระนคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522.
9. Chambers R. Relaxed and participatory rural appraisal notes on practical approaches and methods. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University, 1992.
10. อารีย์ มาศงามเมือง, รุ่งวิทย์ มาศงามเมือง. การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่อต้านการดื่มสุรา. วารสารสังคมพัฒนา 2535:20:34-38.
11. ประเวศ วะสี. เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน. บรรยายที่สวนบัวธานีรีสอร์ท อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่, วันที่ 23 กันยายน 2536.